

Календарната промяна от 1916 г.

Димитър Христов

Встъпление

Настоящата статия има за цел да проследи акта на държавните власти в България от 1916 г., с който в страната се въвежда григорианският календар, събитие твърде слабо разглеждано от историческа гледна точка. За по-голяма яснота от самото начало ще посочим резултата от този акт - реформата довежда до промяна само на гражданския календар. Българската Православна Църква продължава да се ръководи в богослужебния си живот от традиционния църковен месецослов, който органично е свързан с пасхалистично-календарната система на Великия индиктион, включващ в себе си като неотменим структурен елемент юлианския календар. Това положение остава неизменно до 1968 г., когато не без въздействието на комунистическите власти патриарх Кирил осъществява календарната реформа в Българската патриаршия.

За мнимата „правилност“ и за оспоримите научни досойнства на календара, въведен от папа Григорий XIII през 1582 г., е писано достатъчно на различни места. Изяснена е неговата неприемливост от църковна гледна точка, както и недостойните от морална гледна точка средства, с които е наложен, първоначално в римокатолическия свят, след това в протестантските страни, а през XX в. и сред православните. Настоящият текст няма за цел да анализира принципните недостатъци на григорианското летоброене, а да проследи историята на неговото налагане в българската държава.

Първи опити за календарна реформа в България

Първите опити да се въведе григорианският календар в следосвобожденска България датират от 1896 г.¹ Тогава у нас пристига от Италия римокатолическият свещеник Цезар Тондини Де Кварнеги (от Ордена на барнабитите), който се отличава с маниакална привързаност към идеята за налагането на западния календар. Той намира един свой последовател в България, Милан Шишманов, и двамата разработват проект за календарна реформа. Проектът стига и до правителството на Народната партия (1894-1899). Министър-председателят Константин Стоилов отказва да проведе такава реформа, след като узнава за отрицателното мнение на екзарх Йосиф и на Русия по въпроса. Различни лица, които свидетелстват по случая, дават различна оценка за отношението на Стоилов. Според Васил Радославов (привърженик на реформата и политически опонент на Стоилов) министър-председателят е искал да проведе реформата, но се е уплашил. Според Стефан Савов Бобчев (противник на реформата, съпартиец на Стоилов) лидерът на Народната партия не е имал никакво намерение да прави подобни промени.

Малко вероятно е Де Кварнеги да е действал на своя глава, твърде логично е да се предположи, че е бил натоварен с мисия от Ватикана. Тактиката му е йезуитска – твърди, че не иска непременно да бъде наложен григорианският календар, а само „*науката да тържествува и нищо друго*“.² В хода на мисията става ясно, че „григорианците“ не могат да постигнат бърз успех, затова решават на първо време поне да вдигнат шум. Стратегията им предвижда като следваща стъпка налагането на западния календар за гражданска употреба и в международните връзки на България. Обмисля се първоначално промяната на календара да не засяга Българската Православна Църква и тя да запази своите подвижни и неподвижни празници. Мисията на де Кварнеги през 1896-1897 г. завършва съвсем безуспешно. Двадесет години по-късно обаче обстоятелствата за прилагане на реформа стават по-благоприятни, а сценарият, по който тя се осъществява, се оказва доста подобен на замисления от папския свещеник.

Конфликтът „Държава – Църква“ (1913-1915)

Календарната реформа от 1916 г. не е изолиран акт, тя представлява част от няколкогодишна офанзива на светските власти срещу Българската Православна Църква. Правителството, което

подема тези враждебни действия, е на Либералната коалиция, русофобска по външно-политическа ориентация. Министър-председателят д-р Васил Радославов е същевременно и министър на външните работи и изповеданията, факт, който му отрежда важна роля в отношенията с Църквата. Либералите идват на власт на 4 юли 1913 г. в резултат на катастрофата в Междусъюзническата война. Още от първите месеци на своето управление те застават срещу Св. Синод на Българската Православна Църква. През октомври 1913 г. правителството назначава комисия за преглед на сметките на Синода, което на практика се оказва начало на финансова война. Кабинетът се опитва да отнеме самостоятелността на Църквата по стопански въпроси, като ѝ натрапва свой проект за бюджет. Архиерите отказват да го приемат. Като отговор Министерският съвет в продължение на 8 месеца не изплаща издръжката на Св. Синод. Конфронтацията продължава до лятото на 1914 г., когато министър-председателят и финансовият министър Димитър Тончев най-сетне скланят към отстъпки и помирение. Комисията за синодалните сметки е закрыта (с постановление на Министерски съвет от 20 август 1914 г.), без да успее да намери нередности в стопанската дейност на Църквата.³

Пак по същото време, на 16 октомври 1913 г. правителството прекратява движението за покръстване на българите-мохамедани, започнало в Родопите и Беломорието в хода на Балканската война.⁴ Кабинетът не само престава да подкрепя грижите на Българската православна църква за новопокръстените, но дори, обратно, подпомага връщането им към исляма. Аргументът на Радославов е „зачитане на вярата и народността на всички”. Всъщност това са политически мотивирани отстъпки пред мюсюлманските първенци в новите земи. Те са необходими на премиера, за да си осигури гласове в Народното събрание, където привържениците му нямат мнозинство. Във външно-политически план се правят жестове към Турция. Тя изпраща свои емисари в споменатите райони да агитират в полза на Фердинанд и Радославов, и същевременно в полза на исляма. Кабинетът разпуска неудобното му XVI Народно събрание в края на 1913 г. През февруари 1914 г. коалицията на либералните партии печели крехко мнозинство в новото XVII Народно събрание именно с помощта на мюсюлманските депутати от Гюмюрджински окръг.

Междувременно, през втората половина на 1913 г. в русофобската преса се разгръща кампания за уния на България с Рим. Кампанията вероятно има подкрепата на правителството и двореца. На 27 ноември 1913 г. главата на Българската Църква екзарх Йосиф окончателно напуска Цариград и пристига в София. Маститият архиерей още при пристигането си отправя укор към политиката на цар Фердинанд, довела до крах на националните идеали. Много скоро, на 19 декември 1913 г., Св. Синод начело със своя предстоятел излиза със Синодално послание против движението за уния. „Православие и славянство” – така са определени в посланието духовните опори на българския народ. Честолюбивият монарх не прощава критиките. Тихият конфликт между главите на българската държава и Българската Църква продължава до смъртта на екзарха на 10 юни 1915 г. Царят нито веднъж не посещава болния архиерей, намиращ се недалеч от двореца, в Синодалната палата. Накрая не отива и на неговото погребение.⁵

В хода на преговорите между Св. Синод и кабинета през 1914 г. лидерът на управляващите Васил Радославов заявява категоричното си намерение за дълбоки реформи в духовната сфера. Проектират се промени в Екзархийския устав и нов закон за вероизповеданията. Запитан от Пловдивския митрополит Максим относно слуховете за промени в Устава, Радославов отговаря директно: „Никакъв устав, всичко ще променим, защото Синодът е против нас, против правителството.” Смеслени доказателства в подкрепа на твърдението си, че Синодът е против правителството, той не успява да приведе. По-нататък в разговора министърът на изповеданията омеква и като резултат проектите за нововъведения остават без реализация.⁶ Междувременно големите събития в международния живот отлагат за известно време повдигането на църковни въпроси.

През лятото на 1914 г. започва Първата световна война. България запазва неутралитет през първата година на войната, като се обмислят различни бъдещи ходове. Решаващите фактори в страната – правителството и дворецът, са настроени в полза на Централните сили (Германия, Австро-Унгария и Османската империя), откъдето се очаква разрешаване на македонския въпрос. В крайна сметка, на 1 октомври 1915 г. България обявява мобилизация и война на Сърбия. За да защити своя съюзник,

Русия обявява война на България и в началото на октомври 1915 г. руският флот изпраща свои кораби срещу пристанище Варна, което е обстрелвано откъм морето. Ефектът от тази акция е крайно раздразнение в управляващите русофобски среди. На 19 октомври 1915 г. Министерският съвет взема решение храмът „Свети Александър Невски“ да се преименува на „Св.св. Кирил и Методий“. Инициативата е на цар Фердинанд. Св. Синод се изказва против, но независимо от това правителството подготвя законопроект за преименуването и го представя в Парламента. Дали по същото време не е бил даден ход и на другата промяна – да се замени досега действащият в страната юлиански календар с григорианския? Засега проучените документи не дават отговор на този въпрос, но от последвалите дебати е ясно, че двете действия са свързани, като и двете са израз на антируска политика.

Фактори зад календарната реформа (1913-1915)

Все пак не е основателно да се сведат подбудите за календарната реформа само до едно моментно раздразнение на Радославовото правителство от руската военна акция. Мотивите, стоящи зад решението, са по-дълбоки. Кои са потенциалните сили, заинтересовани от такава стъпка? Една от издигнатите хипотези е искане от страна на немското и австро-унгарското командване към България да премине към григориански дати, за да се уеднакви във военно-оперативно отношение със своите съюзници⁷. Нищо от последвалите в българското Народно събрание дебати обаче не дава основание да се смята, че подобно искане е отправено официално от съюзниците. Няма данни, които да сочат, че властите са били подложени на външен натиск по този въпрос.

Календарната промяна е желана от масонството и е твърде вероятно българските му последователи да са изиграли ключова роля при въвеждането му. В хода на обсъжданията в парламента през март 1916 г. премиерът Радославов споменава, че има сигурни сведения за това, че след не много време новият стил ще се наложи и във всички останали православни страни. Приблизително така и става – едно от първите мероприятия на болшевиките в Русия е календарната реформа от 14 февруари (1 февруари ст. ст.) 1918 г. Правителствата на Сърбия и Румъния я осъществяват едновременно от 19 януари /1 февруари 1919 г., съвсем скоро след края на войната. Във всичките изброени случаи обаче промените остават в областта на светските дела, а поместните православни църкви запазват традиционната календарно-пасхалистична система. Отказването от нея в църковен план започва през 1920 г. с „Енцикликата“ на Цариградския патриарх. Участието на лица, членове на масонски ложи, в този процес е във съмнение. Последната православна държава, която приема григорианския календар, е Гърция, като в този случай промяната е наложена и на Гръцката архиепископия (март 1924 г.).⁸Що се отнася до българското масонство, то не може да се примири с факта, че дори и след реформата на календара за гражданска употреба Църквата остава вярна на своя, собствено църковния календар. Активният общественик и публицист Евтим Спространов, член на управляващата Либерална партия и на масонска ложа от 1914 г., продължава да пише тенденциозни статии в полза на григорианския календарен стил и след април 1916 г. с цел „да натисне „старите“ владци“.⁹

Позицията на двореца по въпроса за календарните промени остава в сянка. Фердинанд не се ангажира с пряко участие в дебата, но няма съмнение, че ще подкрепи една „григорианска“ кауза. През годините на своето царуване той преминава през сложни перипетии на църковната политика. След възкачването му на българския престол, в периода 1887-1894, римокатоликът Фердинанд първоначално е в конфронтация, понякога по-рязка, понякога по-прикрита, с православните архиереи. През следващия период (1894-1912) монархът поема по-тактична линия спрямо българското духовенство. Това е времето на добри отношения с православна Русия. Провалът на опитите му да основе католическа династия довеждат и до отлъчването му от Римската църква. Едва ли този акт изиграва много голяма роля за Фердинанд в личен план. Той е сравнително безразличен към религията и влюбен в собственото си „аз“. Но независимо от всичко, той докрай остава духовно привързан към западната традиция, в която е възпитан. В добавка към това Фердинанд вероятно също членува в масонска ложа, само че извън България. След завоя на външната политика към Австро-Унгария и Германия през 1913 г. царят отново има шанс да провежда действия, задоволяващи неговите прозападни пристрастия. Неговата задкулисна роля в реформата на календара е твърде вероятна, макар и на този етап да липсват по-конкретни сведения по въпроса.

Каквито и да са ролите на различните задкулисни политически фактори, явната отговорност за въвеждането на западния календар в България се пада на Васил Радославов и оглавявания от него кабинет. Показателен за духовните позиции на управляващата либерална коалиция е дебатът по законопроекта за преименуване на храма „Св. Александър Невски”, състоял се в парламента на 2 март 1916 г.¹⁰ Дискусията е извънредно оживена. Самият избор тенденциозно противопоставя руския княз-светец с просветителите на православно славянство – светите братя Кирил и Методий. В началото на ХХ в. те са считани категорично за българи, затова и използването на тяхното име в случая има определен националистически подтекст.

Първата световна война (1914-1918) и православните народи

Злощастното развитие на политически интереси е поставило България във война със Сърбия, а заедно с нея и с Русия. Останалите православни държави – Гърция и Румъния, в дадения момент още поддържат официален неутралитет, но е все по-ясно, че и те ще преминат към срещуположния лагер. Състоянието на война с други православни народи прави възможни твърде резки оценки за мястото на България в семейството на Православието. Първата световна война е връх в развихрянето на преекспонирания национализъм, прерастващ в шовинизъм. Православните народи също се оказват заразени от тази болест и във всички православни страни за мнозина е трудно да поставят чувството за единение в Христа по-горе от изкушението на националното чувство. Най-тежък е този конфликт на съвестта за българите, защото те са се оказали срещу останалите. Състоянието на война, и същевременно на схизма, в което се намира Българската екзархия, още повече усилва както гласовете отвън, които считат българите за неистински православни, така и гласовете вътре, които в озлоблението си сякаш искат да потвърдят това.

Разбира се, не липсват и по-трезви гласове. В дебата за преименуването на храма „Св. Александър Невски” ораторите на русофилските партии се стремят да разграничат трайните исторически явления от кратковременните, каквото е и състоянието на война между Русия и България. Опитът им да защитят старото име на храма е издържан с редица уместни и аргументирани изказвания, но все пак русофобите се налагат при гласуването. Така или иначе, няколко години по-късно, вече след края на войната, храмът пак получава изначалното си име.

Подготовка за реформата

Подготовката за календарната реформа е държана в тайна. Първият сигнал за правителствените намерения дава една статия в официозния вестник „Народни права”. Статията „*Трябва ли да сменим нашия календар?*” излиза в два поредни броя на 24 и 25 февруари 1916 г. Според самия ѝ текст тя е завършена на 15 февруари. Написана е от Стоян Ватралски, който официално не членува в никоя от управляващите партии.¹¹ Лекотата, с която се критикува светоотеческата традиция, е обяснима, като се има предвид, че авторът е протестант.¹² Замисълът за смяна на календара е поднесен като обществен слух по актуален въпрос. „*У нас доста се приказва за това [за календарна реформа – б.а.]. Приказва се даже, че правителството щяло да внесе в Народното събрание проект за тази реформа.*” Подхвърля се измамният аргумент, че България е част от едно упорито малцинство, което пази юлианския календар „*заради близостта с тромавия Ориент.*” Статията сипе ласкателства за премиера и лукаво подмята, че той би могъл да се окичи с още едно „славно дело”, ако направи промяната бързо и радикално. Откровено се казва, че смутните времена са благоприятни за целта. Накрая авторът пресмята, че най-удобен момент би бил края на месец ноември и началото на декември. Само че плановете на правителството са други, много по-спешни. Либералите избират за акцията си началото на април, всъщност най-неудобният от църковна гледна точка момент. Дали Ватралски е бил само частично посветен в замисъла или просто хвърля прах в очите на читателя е неясен въпрос, но тъй или иначе без решаващо значение.

На 26 февруари 1916 г. правителството внася в Народното събрание законопроект за промяна на календара, придружен със специален текст - „*Мотиви към законопроекта*”.¹³ Обсъждането на първо четене протича на 9 и 10 март.¹⁴ Предвижда се новото отброяване на времето да започне от следващия месец, като датата 31 март 1916 г. се последва от 14 април 1916 г. Краткият срок, заложен в проекта,

показва ясно убедеността на правителството, че реформата ще мине безпроблемно и бързо. Парламентарният дебат обаче се разминава с очакванията им. От самото начало става ясно, че текстовете не са дообмислени и в тях съществуват две възможни интерпретации.

Промяна, но каква?

Едната интерпретация е за пълно налагане на григорианския календар, включително на римокатолическата пасхалия. Логично това би означавало датите на празниците да се оставят без промяна, но да се премине към отбелязването им с 13 дни по-рано в абсолютното време. При този вариант Богоявление, например, би се празнувало без промяна на 6 януари, но реално това би значело избързване на празника и празнуването му на ден, който за останалите православни народи е съвсем различен празник - 23 декември (Свв. 10 мъченици Критски, преп. Нифонт Кипърски и преп. Наум Охридски).

Другата възможна интерпретация е за преизчисляване на дните и месеците на празниците, така че те да останат на местата си в абсолютно време, но с изместени дати 13 дни по-късно. В този случай Богоявление се преизчислява от стара дата 6 януари на нова дата 19 януари. От православна гледна точка това е по-приемливо, тъй като празникът трябва да се отбелязва едновременно от всички църкви, независимо дали датата ще се води 6-ти или 19-ти.

Първата от двете тенденции личи добре от мотивите към законопроекта. Изтъкват се „научността“ на григорианския календар, неговата „прогресивност“ и „обвързаността“ на България със страните от Западна Европа, които го използват. За страните, които използват юлианския календар, не се споменава. В мотивите има специално обръщение към Българската Православна Църква, в което се говори с привидно загрижен тон за трудностите, които ще предизвика реформата в църковен план и се обещава „всестранната държавна помощ“. Новата, тактична линия на поведение към Църквата е знак за предвиждани непопулярни новости в духовната сфера. Открито се дава обещание за *„пълно освобождение на нашата автокефална църковна организация“*.

Какво би могло да означава това? При състоянието на българския църковен въпрос и международните отношения тогава, „пълно освобождение“ би значело единствено скъсване на Българската църква с останалия православен свят и поемане на някакъв отделен път, наречен в документа „завършена самостоятелност“. От изказванията на Радославов в защита на законопроекта става ясно, че той има и други идеи в тази посока. Една от тях е Българската Църква сама да си приготвя св. миро. Без да е особено чувствителен към духовната страна на проблема, министър-председателят се захваща за факта, че съществува схизма, обявена от Цариградската патриаршия през 1872 г., и твърде тенденциозно представя Екзархията като напълно непризната от останалите православни Църкви. Въпреки че на думи признава Българската Църква за част от Православието, Радославов излага възгледи, в които се съдържа неприкрит уклон към етнофилетизъм. Не е случайно, че в много документи и изказвания на либералите се говори за Българската църква като „народна“ църква, а терминът „православна“ често се отбягва. Това отговаря и на терминологията, използвана от инославния цар Фердинанд.

Униатска, или по-скоро ранна икуменическа тенденция също присъства в мотивите към законопроекта – през 1916 г. празнуването на Пасха съвпада по двата календара. Въпросното съвпадение е изрично споменато като извънредно благоприятно за въвеждане на ново времеброене. Това е намек, който категорично говори за намерението на управляващите да наложат григорианските календар и пасхалия на Църквата, така че православните в България да празнуват Възкресение Христово с римокатолиците и протестантите и да нарушат единството в това отношение с останалите православни.

Същевременно в закона е застъпена и другата интерпретация на календарния проблем. Текстът предвижда преизчисляване на датите за официалните държавни празници, които са конкретно посочени: рожденият ден и денят на възшествието на цар Фердинанд, именият ден на царица Елеонора, рожденият ден на престолонаследника княз Борис и денят на победите. Събитията следва

да се празнуват с 13 дни изместване напред, логична последица от премахването на 13-те дни между 1 и 14 април 1916 г. Един от стремежите на властите е да заличат празника на Освобождението (19 февруари, денят на Санстефанския мирен договор), който напомня за дължимата благодарност към омразната им Русия. Преизчисляването на датата 19 февруари дава нова дата 3 март, но такъв официален празник не присъства в правителствения проект. Вместо това се лансира въведеният от правителството празник Ден на победите (27 ноември), който да ознаменува успехите на българската армия срещу сърбите през 1915 г. В останалото личи опит за установяване на една празнична система, основана на раболепие пред двореца.

Особено проблематичен в проектозакона е неговият член 6: *„Тъй като календарната реформа в нищо не засяга нито догмите, нито каноническите правила и вътрешния верски живот на православната църква, и тъй като погрешността на календара на Юлия Цезар е била констатирана още в Никеийския вселенски събор, то установените в закона за празниците неприсъствени дни, господски и светийски, ще се празнуват на същите дати по новия стил, чрез което се поправя погрешността на юлианския календар.“*¹⁵ Аргументацията на този член е очевидно фалшива – каноническите правила, свързани с календара, са много, а вътрешният верски живот не може да остане незасегнат, дори само заради „изчезването“ на дните от 1 до 13 април 1916 г. Ако беше приложено буквално, това щеше да означава изчезването дори на един Великден, който се пада по юлиански календар на 10 април 1916 г. *„Констатираната на Никеийския събор погрешност“* на юлианския календар е папска измислица, и канонистът Стефан Бобчев по-нататък избличава довода като несъстоятелен¹⁶. Той изчерпателно разкрива истинската роля на Първия вселенски събор по отношение на календара. Колко, впрочем, авторите на проекта ценят правилата на Събора, проличава от презрителната забележка на министъра на вероизповеданията Радославов: *„Но Никеийски събор имало, послание някакво-си имало, постановено от него, което ни го цитира г. Бобчев тук с благоговение...“*¹⁷. Явно е, че доводите в чл. 6 са само маска, зад която не се крие уважение към църковната традиция, а благоговението на опонентите предизвиква сарказъм. Ако всички тези, по светски мислещи хора, знаеха малко повече за създаването на григорианския календар, надали щяха безусловно да признаят така широко прокламираната научност този календар, създаден от папските астрономи към края на XVI в. Но в случая тях това не ги интересува. Всъщност истинската цел е, ако е възможно, да се наложи на Църквата отбелязване на празниците на същите дати по новия стил.

Така или иначе принципът за преизчисляване на годишнини от важни събития с преместването на техните дати 13 дни напред се разминава с идеята на григорианския календар. Нито реформата на папа Григорий XIII, нито последвалото в различни страни въвеждане на григорианския календар е било съпроводено от подобни корекции. По същината си те са били просто отрязване на известен брой дни от календара. В българския случай при подготовката на реформата се появява логичната мисъл, че ако един човек е роден на 17 януари (в случая – престолонаследникът княз Борис), след подобна промяна годишнината от това събитие трябва да се пада на 30 януари, а не пак на 17, защото в такъв случай броят изминалите дни не би бил 365, а 365-13, т.е. с 13 дни по-малко. В дълбочината си тази логика противоречи на григорианската, независимо от това доколко авторите на проекта го осъзнават. Отношението към времето при поддръжниците на двата календара е изначално различно – „григорианците“ мислят времето като категория без духовно значение, съответно тя подлежи на произволно прекрояване (в случая мотивирано от астрономически доводи). За останалите обаче не е възможно времето от 13 дни просто да изчезне. Така в крайна сметка самото преизчисляване на датите означава неприемане по същество на начина на мислене, който поражда григорианската реформа.

На какво се дължи разминаването между посланието за пълно приемане на григорианския календар и предвиденото в проектозакона преизчисляване на датите? Едната причина е, че в проекта за реформа участват хора с донякъде различни представи за това, което трябва да се направи. Прибързаната им и хаотична работа веднага се забелязва от останалите. Притиснати от ораторите на опозицията, управляващите неохотно признават, че текстът на проектозакона и мотивите към него са недообмислени на някои места и „трябва да се оправят“. Но главната причина за цялата двусмисленост се крие в определена тактика – ако реформата не мине отведнъж изцяло, особено ако Църквата не се съгласи с нея, тя да се приложи постепенно. За светските учреждения решението е да

няма бавене, за духовната сфера може да се допусне временно изчакване. Празнуването на Възкресение по новия стил, като най-специфично църковен въпрос, може да не се повдига още за известен период от време. Радославов, един от главните двигатели на реформата, със зле прикрито раздражение отстъпва с думите: „...туй не е научно, но нали искате още да държим тъмнина в туй отношение, можем да се съгласим да остане това за известно време още...”¹⁸

Лично Васил Радославов е завършен „григорианец”. Той не вярва във връзката между празниците и календара и разделя двете неща. „*Аз пак казвам, съжالياвам, че религията се е заплела в календара, който е едно летоброение, и при всичко, че празниците са второстепенна работа, според мене.*” Под „календар” той разбира едно просто отброяване на времето, основано на чисто математически и астрономически принцип, както го нарича сам, „*едно летоброение*”. Радославов изглежда не вярва, че празниците, които църковното Предание е вградило в календарно-пасхалистичната система на Великия индиктион, са нещо съществено. Натрапва своето мнение, че календарът няма нищо общо с догмите на Православието, че празниците са „*второстепенна добавка*” и изтъква факта, че Църквата е променяла датите на някои празници. Очевидно е, че мисленето на Васил Радославов е много далече от понятията догматическо, каноническо и литургично предание на Църквата. В цялата си риторика по темата министърът на изповеданията, не дотам изповядващ православна вяра, съзнателно замъглява въпроса за онези празници, които са именно църковни по своя характер, но са празнувани всенародно по градове и села. Постоянно изтъква кои въпроси са изцяло църковни и подчертава, че не желае да се меси в тях – това особено важи за изчисляването на Пасхата. От думите му обаче личи желание да се върне на темата за празниците, и специално за Великден, по-късно, след известно привикване към новия календар. Един от представителите на опозицията иронично задава въпрос кога ще се празнува именият ден на министър-председателя.

Дебатите в Народното събрание

Парламентарната опозиция полемизира успешно срещу предвижданите промени. Много силни и сполучливи изказвания правят ораторите на Народната партия С. С. Бобчев, специалист по църковно право, и на Демократическата – Александър Гиргинов. Те защитават православната вяра на българина и свързания с нея календар. Посочват се премълчаните от правителството недостатъци на григорианския календар, изобличава се и скритата униатска линия в проекта. Атакуван е и объркващият, двусмислен характер на текстовете. Други оратори също определят реформата като посегателство срещу Православието. Някои признават, че самите те не са силно вярващи, но издигат своя глас в името на обикновените православни българи, които са ги избрали в Народното събрание. Единствената опозиционна група, която подкрепя реформата, са тесните социалисти, водени от открит атеизъм.

С раздражение либералите отстъпват по някои точки. На 10 март Радославов иска гласуване на първо четене, след което приема отделни членове да бъдат отредактирани наново. Два дни по-късно, на второ четене са внесени текстове, от които отпадат най-проблематичните изрази.¹⁹ Премахнати са намеренията за празнуване на Пасха по григориански календар и подметнатото обещание за „пълна автокефалия”. Изяснен е по-добре и механизмът за преизчисляване на датите. В крайна сметка, на 12 март 1916 г. законът за въвеждане на григорианския календар в България е гласуван и скоро след това приведен в действие.

Българската православна църква и реформата

Потърсено ли е мнението на Св. Синод? Същият въпрос задава и С. С. Бобчев, може би най-загриженият за проблемите на Църквата депутат. И сам отговаря: „*Май, май, не е потърсено...*” Изразът на Бобчев е доста уместен – контакти между министър-председателя и отделни архиереи има, но официално и ясно споразумение липсва. Поради военновременната цензура информацията в печата е доста оскъдна и редица искрено изразени критични мнения за правителствената политика не виждат бял свят. По същото време голям брой свещеници не се намират сред паството си, тъй като са мобилизирани да служат като военно духовенство, в църквите по новоприсъединените земи или във военните болници. Едно от обвиненията на опозицията се оправдава изцяло – моментът за

календарната реформа е избран така, че гласът на Църквата да не може да бъде чул добре. Все пак от оскъдната информация в „Църковен вестник“ става ясно, че архиереите имат срещи с премиера–министър на изповеданията.²⁰ На 22 януари 1916 г. се провежда разговор между него и Софийския митрополит Партений, заместник-председател на Св. Синод. Месец по-късно синодалният орган съобщава за „*продължителен разговор върху някои църковно-обществени въпроси*“ между Велешкия митрополит Мелетий и министър-председателя Радославов. Какво точно е дискутирано в кабинета на премиера, сега е трудно да се каже. Едва ли обаче календарният въпрос е бил подминат.

Точно в разгара на обсъжданията в Народното събрание, между 3 и 31 март 1916 г. в софийската Синодна палата се провежда пролетната сесия на Св. Синод.²¹ Присъстват всички синодални архиереи – председателстващият Софийски митрополит Партений и членовете: Врачански митрополит Климент, Доростоло-Червенски митрополит Василий и Пловдивски митрополит Максим, който участва в заседанията за по-кратко (между 8 и 20 март). Секретар на Синода е богословът и историк Станимир Станимиров. Тяхната позиция относно календара предстои да се установи в детайли. От парламентарните дебати става ясно, че Синодът е изпратил до правителството едно писмо с отрицателно становище по замислената реформа. Въпреки това либералите се надяват на някаква промяна от страна на Синода. „*Ами отде знаете, че и църквата няма да празнува по новия календар? Нали става едно размърдване!*“ подхвърля ораторът на управляващите Константин х. Калчев. „*Мнението на църковната власт се знае*“, контрират го от опозицията. „*Нищо не значи едно писано писмо*“, опитва да омаловажи проблема х. Калчев.²²

Радославов се изказва ласкателно за позицията на отделни владици, с които е разговарял на тема реформи. „*Ние ли ще бъдем против прогреса?*“, цитира ги той, без да назовава лица. Възможно е някои висши български духовници да са изrekli дипломатични думи, казани, за да защитят мястото и авторитета на Църквата, поставена в сложни, понякога конфликтни отношения със светските власти. Но съзнанието за вяност към православно Предание също е живо. Изправени пред дилемата „за“ и „против“ календарната реформа, йерарсите на Българската екзархия през 1916 г не отстъпват от собствено църковната позиция по този въпрос. Достойнството, проявено от тях, заслужава признанието на следващите поколения.

В заключение

Горчива истина е, че мнозинството в българския политически и интелектуален елит в началото на ХХ в. вече се е отдалечило от вярата и Църквата. Дори в изказванията на някои застъпници на юлианския календар се чувства повече дълг към традицията и вярата на народа, отколкото позиция, продиктувана от активно лично църковно съзнание. Това предопределя и резултата след гласуването – България става първата православна държава, която приема григорианския календар за светска употреба. Но независимо от това би следвало да отдадем дължимото на всички защитници на традиционния църковен календар – те успяват да опазят т. нар. стар стил за Църквата и тази победа се задържа в продължение на десетилетия. През 1916 г. връзката на българското общество и неговите водачи с църковния аспект на календарния въпрос все още не е прекъсната. Може би най-добре това изразява демократът Александър Гиргинов с думите: „*Не може да има просветен православен духовник, който да изразява своята просветеност в това, че празнува църковен православен празник на една друга дата от онази, на която се празнува от общата православна църква*“²³.

1. Стенографски дневници на XVII Обикновено народно събрание, II редовна сесия (14 декември 1915 – 15 март 1916), С., 1928.

2. Стенографски дневници на XVII Обикновено народно събрание..., 567-568.

3. Снегаров, И. Фердинанд (1887-1918) и българската църква – Духовна култура, 26, №8, 1946, 1-18.

- [4.](#) *Георгиев, В., С. Трифонов, Покръстването на българите-мохамедани 1912-1913, С., 1995, с.9.*
- [5.](#) *Снегаров, И. Цит. съч., с.16.*
- [6.](#) *Пловдивски Максим, Автобиография и спомени, С., 1931, 180-182.*
- [7.](#) *Златев, З. Календарът и Пасхалията на фона на историята, С., 2001.*
- [8.](#) *Archbishop Chrysostomos, Bishop Ambrose, Bishop Auxentius, The Old Calendar Church in Greece, 5th ed., Etna, California, 2009, p.9, p.22.*
- [9.](#) *Научен архив на БАН, ф. 84, „Иван Снегаров”, а.е.208.*
- [10.](#) *Стенографски дневници на XVII Обикновено народно събрание..., 444-456.*
- [11.](#) *Ватралски, С. Трябва ли да сменим нашия календар? - Народни права, №43, 24 февруари 1916; №44, 25 февруари 1916.*
- [12.](#) *НБКМ-БИА, ф. 324, „Евтим Ангелов Спространов”, а.е.1, л.1201.*
- [13.](#) *Стенографски дневници на XVII Обикновено народно събрание..., 32 Заседание, 9/III 1916, 564-565.*
- [14.](#) *Стенографски дневници на XVII Обикновено народно събрание..., 32 Заседание, 9/III 1916, 33 заседание,10/III 1916, 565-609.*
- [15.](#) *Стенографски дневници на XVII Обикновено народно събрание..., с.565.*
- [16.](#) *Стенографски дневници на XVII Обикновено народно събрание..., с.569.*
- [17.](#) *Стенографски дневници на XVII Обикновено народно събрание..., с.608.*
- [18.](#) *Стенографски дневници на XVII Обикновено народно събрание..., с.608.*
- [19.](#) *Стенографски дневници на XVII Обикновено народно събрание..., 34 Заседание, 12/III 1916, 669-675.*
- [20.](#) *Църковен вестник, 17, №5, 31 януари 1916, №9, 27 Февруари 1916, с.109.*
- [21.](#) *Църковен вестник, 17, №10, 5 март 1916, №14-15, 23 април 1916.*
- [22.](#) *Стенографски дневници на XVII Обикновено народно събрание..., с.672.*
- [23.](#) *Стенографски дневници на XVII Обикновено народно събрание..., с.672.*